

”לא תעשה לך”: אמנות הדמות **והיצירה היהודית בעת העתיקה** **ד”ר נעה יובל-חכם**

שיעור 1: מהמשכן במדבר עד ימי הבית השני

שמות כ, 2-5

לא יהיה לך אֱלֹהִים אַחֲרַיִם עַל פָּנָי. לֹא תַעֲשֶׂה לְךָ פֶסֶל וְכֹל תְּמוּנָה אֲשֶׁר בַּשָּׁמַיִם מִמַּעַל וְאֲשֶׁר בָּאָרֶץ מִתַּחַת וְאֲשֶׁר בַּמַּיִם מִתַּחַת לָאָרֶץ לֹא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם. כִּי אֲנֹכִי ה' אֱלֹהֶיךָ אֵל קַנָּא פֶקֶד עֵוֹן אֲבֹת עַל בְּנֵי עַל שְׁלֵשִׁים וְעַל רְבַעִים לְשָׁנָאִי. וַעֲשֵׂה חֶסֶד לְאֶלְפִים לְאַהֲבֵי וּלְשֹׁמְרֵי מִצְוֹתַי.

שמות לא, 1-6

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. רְאֵה קָרָאתִי בְשֵׁם בְּצַלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמִטַּה יְהוּדָה. וְאַמְלֵא אֹתוֹ רוּחַ אֱלֹהִים בְּחֻכְמָה וּבְתַבּוּנָה וּבְדַעַת וּבְכָל מְלָאכָה. לְחֹשֶׁב מַחְשְׁבַת לַעֲשׂוֹת בְּנֹהֵב וּבְכֶסֶף וּבְנַחֲשֹׁת. וּבְחַרְשֵׁת אֲבֵן לְמַלְאֵת וּבְחַרְשֵׁת עֵץ לַעֲשׂוֹת בְּכָל מְלָאכָה. וְאֲנִי הִנֵּה נֹתְתִי אֹתוֹ אֶת אֶהֱלִיאֵב בֶּן אַחִיסָמֶן לְמִטַּה דָן וּבִלְבַב כָּל חָכָם לֵב נֹתְתִי חֻכְמָה וַעֲשׂוּ אֵת כָּל אֲשֶׁר צִוִּיתֶךָ.

שמות כה, 17-22

וְעָשִׂיתָ כִּפְרֵת זָהָב טְהוֹר אֲמָתִים וְחֻצֵי אַרְפֶּה וְאֲמָה וְחֻצֵי רַחֲבָה. וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כָּרָבִים זָהָב מִקְשָׁה תַעֲשֶׂה אֹתָם מִשְׁנֵי קְצוֹת הַכִּפְרֵת. וְעָשִׂה כְּרוֹב אֶחָד מִקְצֵה מְזָה וְכְרוֹב אֶחָד מִקְצֵה מְזָה מִן הַכִּפְרֵת תַעֲשׂוּ אֵת הַכָּרָבִים עַל שְׁנֵי קְצוֹתָיו. וְהָיוּ הַכָּרָבִים פְּרָשֵׁי כְּנָפִים לְמַעַלָּה סְכָכִים בְּכַנְפֵיהֶם עַל הַכִּפְרֵת וּפְנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אַחִיו אֶל הַכִּפְרֵת יִהְיוּ פְּנֵי הַכָּרָבִים. וְנָתַתָּ אֵת הַכִּפְרֵת עַל הָאָרֶץ מִלְּמַעְלָה וְאֶל הָאָרֶץ תִּתֵּן אֵת הָעֵדֻת אֲשֶׁר אֲתָן אֵלֶיךָ. וְנוֹעַדְתִּי לָךְ שֵׁם וְדַבַּרְתִּי אֵתְּךָ מֵעַל הַכִּפְרֵת מִבֵּין שְׁנֵי הַכָּרָבִים אֲשֶׁר עַל אֲרוֹן הָעֵדֻת אֵת כָּל אֲשֶׁר אֲצַוֶּה אוֹתְךָ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

מלכים א י, 18-19

וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כְּסָא שֵׁן גָּדוֹל וַיִּצְפֶּהוּ זָהָב מוֹפָז. שֵׁשׁ מַעְלוֹת לְכִסֵּה וְרֹאשׁ עֵגֶל לְכִסֵּה מֵאַחֲרָיו וַיֵּדֶת מְזָה וּמְזָה אֶל מְקוֹם הַשָּׁבֶת וּשְׁנַיִם אֲרִיּוֹת עֲמֻדִים אֲצֶל הַיְדוֹת.

שיעור 2: ה”בריחה” מהדמות בסוף ימי בית שני

יוסף בן מתתיהו, נגד אפיון ב, 75 (מהד' כשר, עמ' 372-374)

שונה בתכלית הוא מחוקקנו (משה) אשר אסר עלינו לעשות צלמים ולא משום שהתנבא לא לכבד את סמכות הרומאים, אלא משום שבו לדבר שאינו מביא תועלת לאלוהים ואדם. (הוא אסר זאת) גם ביחס לכל יצור חי ומעל לכל ביחס לאלוהים...

יוסף בן מתתיהו, תולדות מלחמת היהודים ברומאים א, 33 (מהד' אולמן, עמ' 202-204)

לשאר האסונות נוספה עתה גם התקוממותו של העם. בירושלים היו שני חכמים, אשר שמם הלך לפנייהם כמקפידים מאין כמוהם בשמירה על חוקי התורה, ולכן זכו לתהילה ולכבוד רב בקרב האומה כולה. שם האחד היה יהודה בן צפירא ושם השני מתתיהו בן מרגלא. צעירים רבים נהרו אליהם לשמוע את פירושיהם לחוקים, ומדי יום נאסף סביבם מחנה גדול של נערים. בהיוודע לחכמים אלה כי רוחו של המלך מדוכדכת וכוחותיו פלים, העירו ברמז שהגיעה שעת כושר [נוחה] מאין כמוה לנקום את נקמת האל ולהרוס את הצלמים שהוקמו בניגוד לחוקי האבות. הרי עברה על חוקי האבות היא להציב במקדש פסל או תמונה או כל דמות של יצור חי, ואף על פי כן הציב המלך עיט זהב מעל לשער הגדול של המקדש; עיט זה דרשו עתה שני החכמים לנתן, באומרם שגם אם יספן מעשה זה את חייהם, טוב למות למען תורת האבות...

עוד הם מטיפים כך והנה פשטה שמועה שקרב קצו של המלך, והשמועה חיזקה את ידי הצעירים ביתר שאת לבצע את משימתם. בצהרי היום, בשעה שהמון רב סובב בתחום המקדש, שלשלו את עצמם בחבלים עבים מן הגג והחלו לנתן את עיט הזהב בגרזנים... לשמע דברים אלה בערה חמת המלך עד כי התגבר על מחלתו ויצא לאסיפה ובה גינה בחומרה את האנשים שחיללו את הקודש...

שיעור 3: השיבה אל הדמות: ציורי בית הכנסת בדורה אירופוסי

שמות רבה, שמות פרשה א (מהד' שנאן)

ותשלח את אמתה ותקחה (שמות ב, ה). ר' יהודה ור' נחמיה. חד אמר: ידה, וחד אמר: שפחתה... רבנן אמרי: בת פרעה מצורעת היתה לכך ירדה לרחוץ, וכיון שנגעה בתיבה נתרפאת. לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה.

בבלי, סוטה יב ע”ב

ותרד בת פרעה לרחוץ על היאור - א”ר יוחנן משום ר' שמעון בן יוחי: מלמד, שירדה לרחוץ מגלולי אביה

יחזקאל לז, 1-2

הִיְתָה עָלַי יָד ה' וַיּוֹצֵאֵנִי בְרוּחַ ה' וַיְנִיחֵנִי בְּתוֹךְ הַבְּקָעָה וְהִיא מְלֵאָה עֲצָמוֹת. וְהֶעֱבִירֵנִי עֲלֵיהֶם סָבִיב סָבִיב וְהִנֵּה רַבּוֹת מְאֹד עַל פְּנֵי הַבְּקָעָה וְהִנֵּה יְבִשׁוֹת מְאֹד

יחזקאל ח, 3

וַיִּשְׁלַח תְּבִנִית יָד וַיִּקְחֵנִי בְּצִיצַת רֹאשִׁי וַתִּשָּׂא אֹתִי רוּחַ בֵּין הָאָרֶץ וּבֵין הַשָּׁמַיִם וַתָּבֵא אֹתִי יְרוּשָׁלַיִם

שיעור 4: אמנות הפסיפס בבתי כנסת ארצישראליים

ירושלמי, עבודה זרה ג, ג (על פי קטע גניזה)

ביומיו דרבי יוחנן שרון ציירין על כותלייה ולא מחי בידון. ביומי דרבי אבון שרון ציירין על פסיפסס ולא מחי בידון

במדבר רבה, נשא, יב

מרכבו ארגמן זה השמש שהוא נתון למעלה והוא רוכב במרכבה ומאיר לעולם כמה דתימא והוא כחתן יוצא מחופתו וגו', ומכח השמש הגשמים יורדים ומכח השמש הארץ מעלה פירות ולכך קראו ארגמן שיצרו הקדוש ברוך הוא לארוג מן לבריות